

Вавилонська вежа в символічному просторі Євгена Сверстюка

Ігор Ісіченко

*доктор філологічних наук,
професор кафедри історії української літератури,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна;
архiepіскоп-емерит УГКЦ,
(майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна);
e-mail: isichenko@karazin.ua; <https://orcid.org/0000-0003-3270-104X>*

Есеїстична спадщина Євгена Сверстюка з часом розкривається в своєму прогностичному потенціалі. Це обумовлює актуальність прочитання його творів у контексті цивілізаційних протистоянь наших днів.

Метою статті є аналіз семантичної насиченості алюзій до біблійного сюжету в книзі «Перебудова вавилонської вежі».

Книга есеїв Євгена Сверстюка «Перебудова вавилонської вежі (Чорнобильська притча)» вийшла у мюнхенському видавництві «Сучасність» 1989 р. Ця публікація відображала увагу видавництва «Сучасність» і корпорації «Пролог» до дисидентського руху в СРСР і конкретно до особи Сверстюка. У журналі «Сучасність» ще 1965 р. публікувався його есей «З приводу процесу над Погружальським». Українські середовища Заходу стежили за публічними виступами Сверстюка, переслідують його радянською владою, арештом 1972 р. Книга «Перебудова вавилонської вежі» з'явилася після виходу автора на свободу в період відносної лібералізації радянського режиму, названої Михайлом Горбачовим «перебудовою». Заголовок книги був явною алюзією до пропагандистського гасла, так само, як підзаголовок — до болючих спогадів про аварію на Чорнобильській АЕС. Архетипний образ вавилонської вежі несе в собі жмуток конотацій, зосереджених довкола центрального концепту: неминучої катастрофи суспільних проєктів, інспірованих прагненням до самоствердження і маніфестування власної величі — суто ілюзорної. Видимим виявом цієї катастрофи є вибух ядерного реактора і радіаційне зараження українських земель. Неминучість руйнівного фіналу комуністичного експерименту, який ще тривав в СРСР на час видання книги, також легко прочитується в інтерпретації архетипного образу. Але Сверстюк не обмежується ретроспективою. Його тривожать тенденції перелицювання бюрократичної системи замість цілковитої відмови від її моделі. Сверстюк шукає інституції та осіб, здатних поставити перед суспільством фундаментальне питання про духовні підвалини його розвитку, — і не знаходить. Його непокоїть апатія, інертність мислення не тільки чиновництва, але й інтелектуальних і творчих еліт. Він плекає надію на виникнення на ґрунті народної релігійної традиції Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ), здатної бути рушієм будівництва цілком нової країни. Згодом Сверстюк став одним із лідерів мирянського руху в УАПЦ, редагував газету «Наша віра», належав до близького оточення патріарха Димитрія Яреми. Але УАПЦ не виправдала сподівань Сверстюка: після смерті патріарха пішла на моральні компроміси з посткомуністичною владою. Зрештою 4 лютого 2005 р. група рекетерів, направлених тогочасним предстоятелем УАПЦ Мефодієм Кудряковим, викинула Сверстюка й архів редакції «Наша віра» з приміщення патріархії. Сумні прогнози есею про декоративну перебудову вавилонської вежі оприявнилися з жорстокою іронією.

Це дозволяє зробити висновок про глибокий застережний зміст центрального образу книги «Перебудова вавилонської вежі» і його відкритість до української перспективи постколоніальних трансформацій.

Ключові слова: Євген Сверстюк, шістдесятництво, есей, Вавилонська вежа, архетип, перебудова, посткомуністичні трансформації.

Постать Євгена Сверстюка (1927–2014) — одного з найяскравіших представників покоління «шістдесятників», поета, публіциста, громадського діяча, вже понад півсторіччя привертає увагу дослідників суспільних процесів, що відбуваються в Україні. Його публіцистична спадщина зазвичай розглядається в загальному форматі розвитку критики національної та культурної політики радянської влади, що готувала ґрунт для демократичних змін в Україні і проголошення державної незалежності 1991 р. Тим часом доречно звернути увагу на проблему ставлення Сверстюка до перебудовних змін кінця ХХ ст.,

що здавалися письменникові формою соціальної мімікрії.

Статті про Євгена Сверстюка почали з'являтися з появою перших його публікацій. Засновник журналу «Сучасність» Іван Кошелівець (1907–1999) відкрив упорядковану ним 1979 р. збірку Сверстюкових есеїв ґрунтовною передмовою [17, с. 5–23], а потім написав статтю «Окремий Євген Сверстюк» [8], вміщену невдовзі як передмова до пізнішого зібрання творів Сверстюка, опублікованого вже в Україні [19, с. 10–20]. Іншу передмову до цієї самої книги написала Михайлина Коцюбинська [19, с. 6–9]. І якщо Кошелівець вказує на есеїстичну природу таланту Сверстюка, то Коцюбинська виявляє

в есеях «войовничий моральний підтекст» [19, с. 7]. А Леонід Рудницький назвав есеї Сверстюка «християнським голосом секулярної доби» [16].

Провідна дослідниця шістдесятницького руху Людмила Тарнашинська 2002 р. опублікувала в серії «Шістдесятництво: профілі на тлі покоління» біобібліографічний нарис «Євген Сверстюк: «Це-вибір» [23], а згодом підсумувала свої спостереження над феноменом «шістдесятництва» в фундаментальній монографії [24], де окремих розділ присвячено Євгенові Сверстюку [24, с. 216–247], та заснувала в Інституті літератури імені Т. Г. Шевченка Центр дослідження українського шістдесятництва. Комплексний аналіз публіцистичного дискурсу шістдесятників здійснив Олег Рарицький [15]. Виразний образ генерації вибудовується в спогадах доброго товариша Сверстюка Мирослава Мариновича [12].

На історичній батьківщині Сверстюка, Волині, Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки провів 2015 р. міжнародну наукову конференцію «Творчість Є. О. Сверстюка в контексті української та світової літератур» (доповіді було опубліковано в збірнику «Євген Сверстюк - митець і громадянин» [3]. 2011 р. захистила дисертацію за творчістю Сверстюка Леся Лисенко [11]. Галина Кушнір опублікувала протягом 2012–2020 рр. кілька статей присвячених публіцистичній спадщині Сверстюка [10, с. 243–245] й захистила 2020 р. в Запоріжжі кандидатську дисертацію на тему «Релігійна публіцистика Євгена Сверстюка в комунікаційному дискурсі “Суспільство–Церква”» [10]. Складається враження, що публіцистика Сверстюка, яка за життя письменника часом губилася серед зливи кон’юнктурної риторики, в перебігу драматичних випробувань і загроз національному існуванню України відкривається по-новому. Це спонукає розглянути семантичну насиченість одного з центральних образів публіцистичного дискурсу Сверстюка – вавилонської вежі.

Невелика книжка Євгена Сверстюка «Перебудова вавилонської вежі» з підзаголовком «Чорнобильська притча» [20] вийшла в мюнхенському видавництві «Сучасність» 1989 р. Вона відкривалася короткою авторською передмовою «Слово до читача» й містила кілька тематично пов’язаних есеїв: «На землі, благословенній апостолом (Чорнобильська притча)», «Дорога сили», «Діти розореного дому», «Приспана тривога», «Скелі і сирени», «Феномен Заходу».

Видавництво «Сучасність» було створене 1968 р. на основі видавничої корпорації «Prolog Research and Publishing, inc.», заснованої 1952 р. в Нью-Йорку з ініціативи закордонного представництва Української Головної

Визвольної Ради. Ще з часів заснування в Мюнхені 1961 р. з ініціативи Івана Кошелівця журналу «Сучасність» корпорація «Пролог» опікувалася виданням цього журналу [4, с. 2356, 3109–3010; 5, 308–309]. Протягом 1984–1991 рр. редакцію журналу «Сучасність» очолював професор Тарас Гунчак (1932–2024), дослідник визвольних змагань і розвитку української суспільно-політичної думки ХХ ст. [26].

У своїй класичній праці «Сучасна література в УРСР» Іван Кошелівець спробував виділити в письменницькому середовищі підрадянської України чотири генерації: 1. Народжені в ХІХ ст. 2. Народжені протягом 1901–1910 рр., на молодість яких припали визвольні змагання. 3. Найбільш безталанне покоління, що увійшло в літературу по 1930 р. 4. Останнє покоління, «найвиразніше представлене... “шістдесятниками”», котре «прислужилося до чудодійного відновлення і відродження літератури», на жаль, короткотривалого [9, с. 42].

Сприйняти це значною мірою радянське покоління для політичної еміграції було непросто. Дехто, як-от багаторічний президент Українського конгресового комітету Америки Лев Добрянський (1918–2008), вважав, що підтримка дисидентів рівнозначна легітимізації радянської влади в Україні. Але Світовий конгрес вільних українців 1971 р. чітко й однозначно висловився на підтримку шістдесятницького руху [28]. Видавництво «Сучасність» різними контрабандними каналами одержувало інформацію про дисидентський рух, твори письменників-шістдесятників, публікувало їх і – так само контрабандними шляхами – пробувало направити їх в Україну.

Ім’я Євгена Сверстюка було досить добре відоме в середовищі «Прологу» й «Сучасності». Ще під час навчання у Львівському університеті (1947–1952) Сверстюк привернув увагу партійних чиновників критичним ставленням до радянської дійсності. Підготована дисертація так і не була захищена. Його есеї «Із приводу процесу над Погружальським», присвячений знищенню рукописних і старих друкованих видань Державної публічної бібліотеки АН УРСР внаслідок підпалу Віктором Погружальським 24 травня 1964 р. [18], та «Собор у риштуванні» (1970) [22], спонуканий організованою партійною бюрократією нищівною критикою роману Олеса Гончара «Собор» (1968), увійшли до найбільш концептуальних текстів українського самвидаву й дуже оперативно були опубліковані на Заході.

Не дивно, що Сверстюк постійно звільнявся з роботи: за виступи на захист української культури, за промову на похороні Дмитра Зерова, за участь у самвидаві, правозахисну діяльність – у 1959, 1960, 1961, 1965, 1972. Нарешті, в трагічний для української культури січень 1972 р. він був заарештований і наступного року засуджений до семи років таборів і п’яти років заслання. Звільнений 1983 р., Сверстюк не зміг знайти роботи за фахом і працював до 1988 р. столяром [29].

Есей «Перебудова вавилонської вежі» з'явився в період лібералізації радянського режиму – проголошеної 1985 р. Михайлом Горбачовим «перебудови». Це був час початку публічної деконструкції радянської міфології, відкриття забутих імен, відновлення історичної справедливості в оцінці подій минулого. Сверстюк став одним із організаторів рубіжної для демократичних змін в Україні організації – Українського культурологічного клубу (1987), а під час відзначення 1000-річчя хрещення Русі-України 1988 р., якому в СРСР було надано характер триумфу московського православ'я, виступив 5 червня з промовою та читанням молитви біля пам'ятника Володимирі Великому в Києві [19, с. 157–164].

Українська суспільна свідомість другої половини 1980-х рр. була позначена перш за все переживанням трагічних наслідків аварії на Чорнобильській АЕС 26 квітня 1986 р. Каталізатором антирадянських настроїв у суспільстві стало замовчування партійними керівниками згубних наслідків аварії, виведення киян на демонстрацію 1 травня 1986 р. попри небезпечний для здоров'я радіаційний фон [1, с. 52–72; 14; 25, с. 63]. Тим-то логічно виглядає підзаголовок есею («Чорнобильська притча») і систематичне повернення Сверстюка до теми Чорнобильської катастрофи. Для автора вона є жорстокою розплатою за тотальні експерименти комуністичної системи, за роки терору й геноциду, сумним урожаєм зерен насильства і смерті. У цих метафорах, що ними насичене слово до читача, вгадується не тільки сенс заголовка, але й вимір конотацій ключового символу – Вавилонської вежі.

Образ Вавилонської вежі з'являється коли йдеться про девальвацію слова в СРСР, де «слова втратили вагу і загубили значення» [21, с. 13], що відводить із дороги духовного зростання на прикрашену принадливими гаслами «легшу дорогу сьогоденних цілей» [21, с. 13]. Цей образ виринає знову при описі безнадійних блукань «у многотрудних спорудах вавилонських веж та у гомоні ярмарку марнославія», коли голоси порізнялися й «інфляція слова затопила маєстат слова» [21, с. 36]. Саме наслідком творення зухвалого світу ілюзій стають «мертві зони на землі і в душі», білі плями, що «стали метафорою більма, з яким люди ніби дивляться – але не бачать» [21, с. 37].

Розповідь про зухвалий намір Ноевих нащадків збудувати маєстатичну споруду на свідчення власної величі вміщено в старозавітній книзі Буття (Бут. 11:2–9) [2, с. 18]¹. Причиною катастрофи, що обернулася втратою комунікації між будівничими вежі, Біблія називає конфлікт із Божим планом («Ви ж

плодіться й розмножуйтеся, роїться на землі та розмножуйтеся на ній!» – Бут. 9:7) [2, с. 16], покладений за мету будівничими: «І вчинімо для себе ймення, щоб ми не розпоршилися по поверхні всієї землі» (Бут. 11:4) [2, с. 18].

Юдейські богослови вважають, що «гріх цих людей... був не самовпевненістю чи бажанням досягти небес і здобути славу, а радше спробою змінити божественно встановлений план для людства» [27, с. 20]. Християнські біблієсти все ж акцентують на тенденції молодого людства до змагання з Богом, «колективній енергії гріха, що отримує контроль над людськими прагненнями» [13, с. 49]. Очевидно, що Сверстюк не входив у нюанси богословських інтерпретацій. Навряд чи йому були доступні інші джерела, ніж Біблія в перекладі митрополита Іларіона Огієнка, яка 1988 р. вперше прийшла до українського читача на рідних землях: подаровані скандинавськими протестантами 100 тис. її примірників радянська влада дозволила поширювати в УРСР за умови позначення на титульній сторінці Московського Патріархату як видавця і через його структури.

Але відчуття біблійного тексту приходять до Сверстюка не через теологічні студії. На відміну від абсолютної більшості вихованих в атеїстичному середовищі шістдесятників він виріс у патріархальному волинському селі поза межами СРСР, дістав релігійне виховання й початкове духовне формування в Автокефальній Православній Церкві в Польщі. Мало не єдиний із дисидентів він відмовився від безпосередньої участі в політичній боротьбі, присвятив себе редагуванню газети «Наша віра», увійшов до кола провідних діячів мирянського руху Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ) [7, с. 469–472].

1988–1989 рр., коли писалися есеї, були часом розгортання критики радянського режиму, до певної міри санкціонованої проголошеною комуністичним проводом політикою «гласності» й «перебудови» за умови локалізації критики на явища минулого. Та не випадково Сверстюк використав у заголовку книги популярне тоді слово «перебудова». Він пише не про минуле, а про загрози майбутнього, про спроби не зруйнувати вщент вавилонську вежу комуністичної утопії, а підрихтувати її, оновити й залишити неушкодженою. Звільнивши бюрократичну систему від деяких зовнішніх атрибутів, зберегти її як цілість.

Сверстюка непокоїть духовна апатія, інертність мислення не тільки чиновництва, але й інтелектуальних і творчих еліт. Письменник вигадав навіть свою анкету для оцінки їхнього духовного потенціалу:

«1. З якої літери Вам хочеться писати слово «Бог»?

2. Яке місце у становленні вашої свідомості займає Біблія?

3. Як відчуваєте в собі і в нашій культурі посів християнства?

¹ Посилаємося на переклад митрополита Іларіона Огієнка, оскільки його мав використовувати Євген Сверстюк.

4. Як Вам уявляється нинішній стан нашої духовності? Що здобули після зречення релігії? Що втратили?

5. Що Вам хотілося б надрукувати своє чи чуже до 1000-ліття християнства в Україні?

6. Тисячолітня традиція перервана в останньому столітті. Де, в яких верствах Вам уявляється основний розрив?

7. Ваш особистий внесок у цей процес.

8. Як Вам уявляється дальший розвиток духовного життя українського народу?» [21, с. 20–21].

Але спроби звернутися з цією анкетой навіть до таких світlich постатей, як Микола Лукаш, Михайло Брайчевський, Валерій Шевчук, обернулися розчаруванням. І Сверстюк робить сумний висновок: «Усім нашим бідним, дрібним сутним життям до жодної великої розмови ми не підготовлені» [21, с. 23].

Сверстюк розмірковує над можливістю різних релігійних організацій започаткувати таку велику розмову. Російська Православна Церква (РПЦ) не надається до цієї місії, бо «живе старим реквізитом» і не може бути «вогнищем віри і високого духу» [21, с. 27]. Церква євангельських християн баптистів, на відміну від баптистів-«ініціативників», з якими Сверстюк зустрічався в таборах, заплатила за право легального існування замкненням себе в суворі рамки державних обмежень і не може собі дозволити публічного осмислення бездуховності життя чи проповіді серед молоді. Українська Греко-Католицька Церква (УГКЦ), заборонена й приречена на підпільне існування, визнається Сверстюком за потенційно могутню духовну силу, яка не буде викреслена з пам'яті народу й не буде народом зраджена. Але «куди поділось нині розгалужене культурно-духовне життя цієї Церкви, яка так багато сміла супроти князів земних?» [21, с. 29] – із сумом питає Сверстюк. Варто пригадати, що тоді, напередодні виходу УГКЦ з катакомб, навіть найбільші оптимісти не могли уявити стрімкої відбудови її структур і динамічного повернення в суспільну дійсність.

Перспективу духовного відродження Сверстюк шукає в народній релігійній традиції – «національній силі, що таїться в тисячах і тисячах живих людей» [21, с. 28]. Її Сверстюк воліє бачити основою майбутньої Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ). Заклик до відродження цієї Церкви Сверстюк разом із групою одномудців оприлюднив ще в лютому 1989 р. На час видання книги вже почався процес утворення її громад на основі галицьких парафій РПЦ. Сам Сверстюк згодом стане активним парафіянином київської громади УАПЦ – спершу в патріаршій каплиці на Михайлівській площі, потім на Совках. Там, у церкві Різдва Богородиці на Совках, його й ховатимуть.

При цьому, однак, структурування легалізованої УАПЦ завдало Сверстюку чимало розчарувань і болю. Спершу нововисвячений єпископат спробував поставити під свій контроль редаговану ним газету «Наша віра». Потім газета й сам Сверстюк опинилися в середовищі галицьких автокефалістів під підозрою в лояльності до УГКЦ, затята боротьба з якою точилася у Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській єпархіях УАПЦ. Провід УАПЦ виявився надто залежним від посткомуністичної влади й пішов 1992 р. на фактичну самоліквідацію, розчинившись в утвореній зусиллями адміністрації Леоніда Кравчука Українській Православній Церкві Київського Патріархату (УПЦ-КП). Почалися ганебні розколи. Правда, Сверстюкові та його газеті пощастило пережити період гармонійної взаємодії з новим проводом УАПЦ, очолюваним патріархом Димитрієм Яремою (1915–2000). Але після смерті патріарха Димитрія й узурпації влади в УАПЦ митрополитом Мефодієм Кудряковим рекетерська група, направлена останнім для захоплення патріархії 4 лютого 2005 р., буквально викинула звітти на мокрий сніг самого Сверстюка й неоціненний архів газети «Наша віра» [6, с. 11–12]. Виявилось, що Вавилонська вежа зростала й у церковному середовищі...

За часів, коли більшість колишніх дисидентів зайняли позицію лояльності до посткомуністичної влади, Сверстюк залишався чужим політичній кон'юктурі. Він відмовився одержувати орден від адміністрації Леоніда Кучми й іронічно ставився до визиску новою владою псевдопатріотичної риторики. Пригадує, на якійсь урочистості у Львові, швидше за все, після святкування першого десятиріччя Акту про державну незалежність 1991 р., Сверстюк зізнався: «24 серпня я вийшов на Хрещатик, послухав диктора і виголошувати гасла, і мені вперше в житті захотілося заговорити по-російському». Це говорила людина, що пережила низку репресій і табори за свою вірність українському слову! Легко уявити, як би він зреагував на сучасні заборони студентам і науковцям посилатися на російськомовні джерела. Напевне, констатував би, що спроби перебудувати Вавилонську вежу тривають...

Обставини російської агресії та жорстокої розплати за змарновані роки імітації творення національної державності дозволяють глибше зрозуміти тривожний драматизм застережних роздумів Євгена Сверстюка. Амбітні суспільні проекти, позбавлені міцного духовного підґрунтя, здатні обернутися катастрофічними наслідками – ось як сьогодні сприймається символічний зміст образу вавилонської вежі з есею, опублікованого за два роки до проголошення незалежності України. Такі висновки цінні не лише в плані літературознавчого аналізу, але й з огляду на перспективу повоєнного державного будівництва, що мало б врахувати мудру передбачливість автора «Перебудови вавилонської вежі».

Список використаної літератури

1. Барановська Наталя. Чорнобильська трагедія: Нариси з історії. Київ: Інститут історії України НАН, 2011. 254 с.
2. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту, із мови давньоєврейської й грецької на українську наново перекладена [Іваном Огієнком]. 988–1988. Ювілейне видання з нагоди тисячоліття християнства в Україні. [б.м., б.р.]. 1523 с.
3. Волинь філологічна: Текст і контекст. Євген Сверстюк - митець і громадянин. Збірник наукових праць. Луцьк: Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, 2016. Вип. 21. 284 с.
4. Енциклопедія українознавства / Під ред В.Кубійовича. Париж; Нью-Йорк: Наукове товариство імені Шевченка; Молоде життя, 1970. Т. 6. С. 2005–2400; 1976. Т. 8. С. 2805–3200.
5. Енциклопедія української діаспори = Encyclopedia of Ukrainian Diaspora: [у 7 т.]. Нью-Йорк, Чикаго: Наукове товариство ім. Шевченка в Америці, 2012. Т. 1, кн. 2 : Сполучені Штати Америки [у 4 книгах]. Л–Р. XIII, 348 с.
6. Ісіченко Ігор, архієп. Листи без відповіді: Збірник документів. Харків, 2016. 100 с.
7. Ісіченко Ігор, архієп. «Ми просто йшли...» Спогади. Харків: Акта, 2018. 614 с.
8. Кошелівець Іван. Сучасний Євген Сверстюк. *Сучасність*. 1998. № 12. С. 88–100.
9. Кошелівець Іван. Сучасна література в УРСР. Нью-Йорк: Пролог, 1964. 379 с.
10. Кушнір Галина. Релігійна публіцистика Євгена Сверстюка в комунікаційному дискурсі «Суспільство-Церква». Запоріжжя, 2020. 245 с.
11. Лисенко Л. І. Образна система публіцистики Євгена Сверстюка як чинник оптимізації соціокультурної комунікації українства: Автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня канд. наук із соціальних комунікацій. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2012. 17 с.
12. Маринович Мирослав. Всесвіт за колючим дротом (Спогади і роздуми дисидента). 3-є вид. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2022. 536 с.
13. Міжнародний біблійний коментар: Католицький та екуменічний коментар на XXI століття. Львів: Свічадо, 2017. Т. 2. П'ятикнижжя та історичні книги. 560 с.
14. Плохий Сергій. Чорнобиль. Історія ядерної катастрофи / Пер. з англ. Харків: Folio, 2024. 400 с.
15. Рарицький Олег. Партитури тексту і духу: Художньо-документальна проза українських шістдесятників). Київ : Смолоскип, 2016. 488 с.
16. Рудницький Леонід. Християнський голос секулярної доби. *Слово і час*. 1992. № 11. С. 19–21.
17. Сверстюк Євген. Вибране / Упор. Іван Кошелівець. [Мюнхен]: Сучасність, 1979. 275 с.
18. [Сверстюк Євген]. З приводу процесу над Погружальським. *Сучасність*. 1965. № 2 (50). С. 78–84.
19. Сверстюк Євген. На святі надій: Есеї, літературно-критичні статті. вибране / упоряд. Валерія Андрієвська, Раїса Лиша. Київ: Наша віра, 1999. 782 с.
20. Сверстюк Євген. Перебудова вавилонської вежі (Чорнобильська притча). [Мюнхен]: Сучасність, 1989. 50 с.
21. Сверстюк Євген. Перебудова вавилонської вежі (Чорнобильська притча). 2-е вид. [Мюнхен]: Сучасність, 1990. 50 с.
22. Сверстюк Євген. Собор у риштованні / передмова Марка Антоновича. Париж; Балтимор: Смолоскип, 1970. 173 с.
23. Тарнашинська Людмила. Євген Сверстюк: "Це – вибір". Біобібліографічний нарис. Київ, 2002. 126 с.
24. Тарнашинська Людмила. Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління. Історико-літературний та поетикальний аспекти. Київ: Смолоскип, 2010. 632 с.
25. Чорнобильська трагедія: Документи і матеріали. Київ: Наукова думка, 1996. [715 с.].
26. Ясь О. В. Гунчак Тарас Григорович. *Енциклопедія історії України*. Київ: Наукова думка, 2004. Т. 2 : Г–Д. С. 255.
27. Encyclopaedia Judaica. 2nd ed. Detroit etc.: Thomson Gale, 2007. Vol 3. 784 p.
28. Suchasnist. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Suchasnist> (дата звернення: 18.09.2025).
29. Yevhen Sverstiuk. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Yevhen_Sverstiuk (дата звернення: 18.09.2025).

Надійшла до редакції 28 липня 2025 р.

Переглянута 25 вересня 2025 р.

Прийнята до друку 03 жовтня 2025 р.

Опублікована 30 грудня 2025 р.

References

1. Baranovska, N. (2011). *Chornobylska trahediia: Narysy z istorii [The Chernobyl Tragedy: Essays on History]*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN [in Ukrainian].
2. *Bibliia abo Knyhy Sviatoho Pysma Staroho y Novoho Zapovitu, iz movy davnoievreiskoi y hretskoi na ukrainsku nanovo perekladena [Ivanom Ohienkom]. 988–1988. Yuvileine vydannia z nahody tysiacholittia khrystyanstva v Ukraini (n.d.). [The Bible or the Books of the Holy Scriptures of the Old and New Testaments, newly translated from the Hebrew and Greek languages into Ukrainian [by Ivan Ohienko]. 988–1988. Jubilee edition on the occasion of the millennium of Christianity in Ukraine]. (n.p.). [in Ukrainian].*
3. *Volyn filolohichna: Tekst i kontekst. Yevhen Sverstiuk – mytets i hromadianyn. Zbirnyk naukovykh prats (2016). [Volyn philolohichna: Text and context. Yevhen Sverstiuk – myth and citizen. Collection of scientific works]. Lutsk: Skhidnoevropeyskyi natsionalnyi universytet im. Lesya Ukrainky [in Ukrainian].*

4. Kubiiovych V. (Ed.). (1970, 1976). *Entsyklopediia ukrainoznavstva [Encyclopedia of Ukrainian Studies]*. (Vols. 6, 8). Paris; New York: Naukove tovarystvo imeni Shevchenka; Molode zhyttia [in Ukrainian].
5. *Entsyklopediia ukrainskoi diaspory – Encyclopedia of Ukrainian Diaspora* (2012). (Vol. 1, p. 2). New York; Chicago: Naukove tovarystvo im. Shevchenka v Amerytsi [in Ukrainian].
6. Isichenko, I. (2016). *Lysty bez vidpovidi: Zbirnyk dokumentiv [Unanswered Letters: A Collection of Documents]*. Kharkiv [in Ukrainian].
7. Isichenko, I. (2018). «*My prosto yshly...*» *Spohady [“We’ve walked the straight path...” Memoirs]* Kharkiv: Acta [in Ukrainian].
8. Koshelivets, I. (1998). Okremyi Yevhen Sverstiuk [Separate Yevhen Sverstyuk]. *Suchasnist – Modernity*, 3, 88–100 [in Ukrainian].
9. Koshelivets, I. (1964). *Suchasna literatura v URSR [Modern literature in the Ukrainian SSR]*. New York: Prolog. [in Ukrainian].
10. Kushnir, H. (2020). *Relihiina publitsystyka Yevhena Sverstiuka v komunikatsiinomu dyskursi “SuspilstvoTserkva” [Religious journalism of Yevhen Sverstyuk in the “Society-Church” communication discourse]*. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
11. Lysenko, L. I. (2012). *Obrazna systema publitsystiky Yevhena Sverstiuka yak chynnnyk optymizatsii sotsiokulturnoi komunikatsii ukrainstva: Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia nauk. stupenia kand. nauk iz sotsialnykh komunikatsii [The figurative system of Yevhen Sverstyuk’s journalism as a factor in optimizing the socio-cultural communication of Ukrainians: Abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Sciences in Social Communications]*. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
12. Marynovych, M. (2022). *Vsesvit za koliuchym drotom (Spohady i rozdumy dysydenta) [The Universe Behind Barbed Wire (Memories and Reflections of a Dissident)]*. (3rd ed). Lviv: Vydavnytstvo Ukrainskoho katolytskoho universytetu,
13. *Mizhnarodnyi bibliinyi komentar: Katolytskyi ta ekumenichnyi komentar na XXI stolittia (2017). [International Bible Commentary: Catholic and Ecumenical Commentary for the 21st Century]*. (Vol. 2). Lviv: Svichado [in Ukrainian].
14. Plokhii, S. (2024). *Chornobyl. Istorii yadernoi katastrofy [Chernobyl. The history of the nuclear disaster]* (Trans. from English). Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
15. Rarytskyi, O. (2016). *Partytury tekstu i dukhu: Khudozhno-dokumentalna proza ukrainskykh shistdesiatnykiv [Scores of Text and Spirit: Fiction and Documentary Prose of Ukrainian Sixties Writers]*. Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].
16. Rudnytskyi, L. (1992). *Khrystyianskyi holos sekuliarnoi doby [A Christian Voice in a Secular Age]*. *Slovo i chas – Word and time*, 11, 19–21.
17. Sverstiuk, Y. (1979). *Vybrane [Selected]*. [Munich]: Suchasnist [in Ukrainian].
18. [Sverstiuk, Y.] (1965). *Z pryvodu protsesu nad Pohruzhalyskym [Regarding the Pogruzhalysky trial]*. *Suchasnist–Modernity*, 2 (50), 78–84 [in Ukrainian].
19. Sverstiuk, Y. (1999). *Na sviati nadii: Esei, literaturno-krytychni statii. Vybrane [On the Feast of Hopes: Essays, Literary and Critical Articles. Selected]*. Kyiv: Nasha vira [in Ukrainian].
20. Sverstiuk, Y. (1989). *Perebudova vavylonskoi vezhi (Chornobylska prytcha) [Rebuilding the Tower of Babel (Chernobyl Parable)]*. [Munich]: Suchasnist [in Ukrainian].
21. Sverstiuk, Y. (1990). *Perebudova vavylonskoi vezhi (Chornobylska prytcha) [Rebuilding the Tower of Babel (Chernobyl Parable)]*. (2nd ed.). [Munich]: Suchasnist [in Ukrainian].
22. Sverstiuk, Y. (1970). *Sobor u ryshtovanni [Cathedral Under Scaffolding]*. Paris; Baltimore: Smoloskyp [in Ukrainian].
23. Tarnashynska, L. (2002). *Yevhen Sverstiuk: “Tse – vybir”. Biobibliografichnyi narys [Yevhen Sverstyuk: “This is a choice.” Biobibliographic essay]*. Kyiv [in Ukrainian].
24. Tarnashynska, L. (2010). *Ukrainske shistdesiatnyctvo: profili na tli pokolinnia. Istoryko-literaturnyi ta poetykalnyi aspekty [Ukrainian Sixties: Profiles Against the Background of a Generation. Historical, Literary, and Poetic Aspects]*. Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].
25. *Chornobylska trahediia: Dokumenty i materialy. (1996) [Chernobyl tragedy: Documents and materials]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
26. Yas, O. V. (2004). Hunchak Taras Hryhorovych. *Entsyklopediia istorii Ukrainy – Encyclopedia of the History of Ukraine*. Kyiv: Naukova dumka. 2, 255 [in Ukrainian].
27. *Encyclopaedia Judaica* (2007). (2nd ed.) Detroit etc.: Thomson Gale. Vol 3 [in English].
28. *Suchasnist*. Retrieved from: <https://en.wikipedia.org/wiki/Suchasnist> [in English].
29. *Yevhen Sverstiuk*. Retrieved from: https://en.wikipedia.org/wiki/Yevhen_Sverstiuk [in English].

Submitted July 28, 2025.

Revised September 25, 2025.

Accepted October 03, 2025.

Published December 30, 2025.

Ihor Isichenko (Yuriy Andriyovych), Doctor of Philology, Professor of the Department of History of Ukrainian Literature, Archbishop Emeritus UGCC; V.N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Sq. Kharkiv 61022 Ukraine); e-mail: isichenko@karazin.ua; <http://orcid.org/0000-0003-3270-104X>

The Tower of Babel in the Yevhen Sverstyuk's Symbolic Space

The essayistic heritage of Yevhen Sverstyuk is revealed over time in its prognostic potential. This makes his works relevant to reading in the context of civilizational confrontations of our days.

The aim of the article is to analyze the semantic richness of allusions to the biblical plot in the book "The Rebuilding of the Tower of Babel".

The book of essays by Yevhen Sverstyuk "The Rebuilding of the Tower of Babel (The Chernobyl Parable)" was published by the Munich publishing house "Suchasnist" in 1989. This publication reflected the attention of the *Suchasnist publishing house* and the *Prolog Research Corporation* to the dissident movement in the USSR and specifically to the person of Sverstyuk. His essay "On the Pogruzhalsky Trial" was published in the "Suchasnist" journal back in 1965. Ukrainian circles in the West followed Sverstyuk's public speeches, his persecution by the Soviet authorities, and his arrest in 1972. The book "The Rebuilding of the Tower of Babel" appeared after the author was released during the period of relative liberalization of the Soviet regime, called "perestroika" (rebuilding) by Mikhail Gorbachev. The book's title was a clear allusion to this propaganda slogan, just as the subtitle addressed to painful memories of the Chernobyl nuclear power plant accident. The archetypal image of the Tower of Babel carries a bundle of connotations centered around a central concept: the inevitable catastrophe of social projects inspired by the desire for self-affirmation and manifestation of one's own greatness — purely illusory. The visible manifestation of this catastrophe is the explosion of a nuclear reactor and the radiation contamination of Ukrainian lands. The inevitability of the destructive finale of the communist experiment, which was still ongoing in the USSR at the time of the book's publication, is also easily read in the interpretation of the archetypal image. But Sverstyuk is not limited to retrospectives. He is concerned about the tendency to overturn the bureaucratic system instead of completely abandoning its model. Sverstyuk is looking for institutions and individuals capable of posing a fundamental question to society about the spiritual foundations of its development — and he does not find them. He is concerned about the apathy and inertia of thinking not only among bureaucrats, but also among intellectual and creative elites. He cherishes hope for the emergence of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church (UAOC) on the basis of folk religious tradition, capable of being the driving force behind the construction of an entirely new country. Later, Sverstyuk became one of the leaders of the lay movement in the UAOC, edited the newspaper "Nasha Vira" (Our Faith), and belonged to the close circle of Patriarch Dimitry Yarema. But the UAOC did not live up to Sverstyuk's expectations: after the death of the patriarch, it made moral compromises with the post-communist authorities. Finally, on February 4, 2005, a group of racketeers, sent by the then Primate of the UAOC, Methodius Kudryakov, threw Sverstyuk and the archive of the editorial office of "Our Faith" out of the patriarchate building. The sad predictions of the essay about the decorative reconstruction of the Tower of Babel were revealed with cruel irony. This allows us to conclude about the deep cautionary content of the central image of the book "The Rebuilding of the Tower of Babel" and its openness to the Ukrainian perspective of post-colonial transformations.

Keywords: Yevhen Sverstyuk, sixtiers, essay, Tower of Babel, archetype, perestroika, post-communist transformations.

Як цитувати: Ісіченко, І. (2025). Вавилонська вежа в символічному просторі Євгена Сверстюка. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*, (97), 21-27. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-03>

In cites: Isichenko, I. (2025). The Tower of Babel in the Yevhen Sverstyuk's Symbolic Space. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology*, (97), 21-27. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-03> [in Ukrainian]